

Píše Jakub Vaněk

(E*forum, 09. 12. 2020)

Obsáhlá kniha **Poezie v exilu** s podtitulem *Čeští básníci za studené války a západní básnická tradice* filozofa, básníka, překladatele, redaktora a vysokoškolského pedagoga **Josefa Hrdličky** otevírá široké pole témat souvisejících s různými podobami vyhnanství, problematikou mateřské řeči v básnickém psaní či nomadismu.

Vedle možností obecnějšího uchopení a načrtnutí základního rámce čtení exilové poezie druhé poloviny 20. století nabízí Hrdlička několik podnětných výkladů vybraných autorů. Největší pozornost je věnována Ivanu Blatnému, Ivanu Divišovi, Věře Linhartové a Miladě Součkové. Tyto kapitoly z rámcových úvah vycházejí, dokazují však, že téma exilu je velmi podnětné zkoumat z hlediska konkrétních básní a způsobu, jakým realizují jeho základní konstelace a hranice.

Hrdlička přesvědčivě demonstruje, že exil je jedním z klíčových témat moderní poezie. V úvodním historickém přehledu vybraných politicko-sociálních jevů evropských dějin autor poukazuje na vysokou různost toho, co lze s problematikou exilu spojovat. Svě další úvahy vyvozuje z představy složité sítě významů soustředěných kolem situace exilu v básnických textech od starověkého Říma, především pak v moderní poezii.

Ve starověké poezii jsou důležité především Ovidiovy *Listy z vyhnanství*. Podle Hrdličky se právě zde ustavují specifika tradice exilové poezie. Její jednotlivé prvky lze sice sledovat od nejstarších písemných památek, až v Ovidiově případě ale vystávají z gesta spojujícího subjektivní reflexi situace vyhoštění a projekci do pomyslného osudu vyhnanců, odvozené ze vzorů minulosti (Odysseus).

Pro zkoumání obraznosti exilu v moderní poezii je pro Hrdličku stěžejní báseň *Labuť (Le Cygne)* Charlese Baudelaira, pro kterou je podstatný motiv odcizení básnického mluvčího městu, ve kterém žije. Paříž prošla v Baudelairově době zásadní přestavbou a během jeho života se úplně proměnila. Vedle této situace je v Baudelairově básni přítomen také pocit rozchodu básníka s industrializovanou měšťanskou společností. Báseň je věnována Victoru Hugovi, který byl v té době politickým exulantem.

Zásadní je pro Hrdličku v Baudelairově básni moment soucitu exponovaný prostřednictvím postavy Ovidia, který je pro exilovou poezii referenčním vyhnancem, ale také soucitu s dalšími vyvrženci nezávisle na jejich osobní identitě či historické epoše, ve které žili. Odcizení se v básni s pomocí gesta soucitu proměňuje v přijetí výlučného osudu vyhnance. Tak se otevírá prostor kolektivní paměti, která se prostřednictvím jednotlivých básní a sdílených obrazů exilové poezie artikuluje.

Exilovou poezii podle Hrdličky „utváří určité jádro založené na imaginárním zdvojení situace“ (s. 28), přičemž „topologie dvou vzdálených míst je ale jen výchozím bodem pro různé složitější konstrukce“ (s. 34). Exilová poezie je nicméně vyznačena specifickou deformací v tomto nastavení, které samo o sobě „není [její] zvláštností“ (s. 44). Situace exilu, která zahrnuje vyhnanství v politickém smyslu, ale také kategorie, jako je tzv. vnitřní exil či exil jako pocit odcizení světu v nejširším smyslu slova, s sebou nese radikální zpochybnění místa, jazyka a identity mluvčího básně a vynucuje si jejich nové definování.

Chápání exilové poezie je pro Hrdličku založeno na dualistické figuře zde/jinde. V mnoha ohledech přitom souvisí s imaginací či utopičností onoho jinde a nesamozřejmostí onoho zde. Ve své koncepci poezie v exilu se opírá především o autory, kteří v poválečné filozofii pracují s nutností relativizace a přehodnocení evropského myšlení. Ve své knize tak zároveň rýsuje podrobnou mapu přemýšlení o fenoménu exilu, jehož aktéry jsou Theodor Adorno, Jacques Derrida, Vilém Flusser, Petr Král, Emmanuel Lévinas, Edward Said, Georg Steiner a další.

Na tomto základě Hrdlička rozplétá a podnětným způsobem popisuje textové strategie jednotlivých autorů: pozoruhodné rozvinutí metafory jeviště, ve které se setkává množství míst a je možné se zde setkat s mrtvými a nepřítomnými (u Ivana Blatného); poezie jako živoucí jednota paměti a přítomnosti u Milady Součkové; svědectví o utrpení a zkušenostech s katastrofami, absurditou a selháním dějin 20. století u Ivana Diviše; svoboda a utváření sebe sama v řeči u Věry Linhartové. Vedle těchto autorů věnuje Hrdlička pozornost také sborníkům, které byly české exilové poezii programově věnovány, především *Neviditelný domov* s podtitulem *Verše exulantů 1948–1953* (ed. Petr Demetz, Paříž, 1954) a *Čas stavění. Básně českých exulantů* (Viedeň, 1956, předmluva Antonín Vlach).

Hrdlička spojuje ve výkladu několik rovin, přičemž ústřední je představa exilové poezie jako svébytné oblasti vycházející z vlastní typizované obraznosti a figur. Nejde mu ani tak o analýzu mocenských mechanismů, které fenomén vyhnanství v moderních dějinách formují, jako spíše o způsob, jak je tato situace přítomna v básních jednotlivých autorů.

Tento přístup je pochopitelný vzhledem k nastavení vybraných českých autorů, kteří jen neochotně a šifrovaně píšou o politických událostech (Součková), setrvávají v prorocko-obrozeneckém gestu básníka jako morálního arbitra (Diviš) či zcela rezignují na vztah ke společenské realitě (Blatný). Z hlediska historického výkladu však může být absence důslednějšího uchopení politického rozměru exilu zarážející. Hrdlička se v tomto směru projevuje spíše jako syntetizující myslitel kladoucí důraz na jasnost a ideologickou nezatíženost výkladu než jako dekonstruuující či politický čtenář.

Hrdličkův výklad se vyznačuje přehledností a soudržností. Na několika místech, zejména v přiblížení dobových reálií a narážek, je v dobrém smyslu didaktický. Dalším

jeho důležitým rozměrem je objevené představení méně známých autorů jako Václav Hokův, Jiří Kovtun, Josef Lederer, Stanislav Mareš, Lubomír Martínek, Jaromír Měšťan, Ivan Schneedorfer, Jan Tumlíř a další.

Výběr autorů je dán vedle časového a místního určení (čeští básníci v době tzv. studené války) také básnickým přihlášením k tradici exilu ve smyslu pomyslného společenství, jehož utváření Hrdlička sleduje skrze Ovidiovy *Listy z vyhnanství* či Goethovu *Italskou cestu*, případně v českém prostředí v osudech náboženských exulantů (po zrušení jednoty bratrské a po Bílé hoře) a díle Máchově (v emblematické básni *Cesta z Čech*).

Přestože se tak v knize neobjevují pro českou exilovou literaturu a umění významné postavy jako Josef Škvorecký, autoři spjatí s undergroundem či se surrealismem (Jindřich Heisler, Milan Nápravník) a další, je kniha Josefa Hrdličky dobře podloženým otevřením důležitého a mnohostranného tématu exilu. Především je však podstatným příspěvkem k přemýšlení o české moderní poezii.

Josef Hrdlička: *Poezie v exilu: Čeští básníci za studené války a západní básnická tradice*. Praha: Karolinum, 2020, 288 s.

www.ipsl.cz